

กรอบการวิจัยท้าทายไทยเรื่อง Active and Productive Aging ระยะที่ 2

10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562

ที่มาและความสำคัญ

ประเทศไทยได้ก้าวสู่สังคมสูงวัยเรียบร้อยแล้วและคาดว่าอีก 5 และ 15 ปีข้างหน้า ประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (Complete aged society) และสังคมสูงวัยระดับสุดยอด (Super aged society) เมื่อสัดส่วนประชากรวัย 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 20 และ 28 ตามลำดับ¹ ในขณะที่ปัจจุบันประเทศไทยเรายังไม่สามารถก้าวพ้นกับดักประเทศที่มีรายได้ปานกลาง ทุกภาคส่วนในสังคมได้เริ่มตระหนักถึงผลกระทบต่างๆ ที่จะตามมาในเรื่องนี้ ดังนั้นโจทย์สำคัญของสังคมไทยคือ ทุกภาคส่วนควรเตรียมพร้อมรับมือสังคมสูงวัยที่มาถึงอย่างไรเพื่อลดผลกระทบด้านต่างๆและให้ประเทศพัฒนาไปได้อย่างมีความสุขยั่งยืน

หลักการสำคัญในการพัฒนาในเรื่องนี้ คือ “มโนทัศน์ของสังคมที่มีต่อผู้สูงอายุ” ในระดับสากลที่เปลี่ยนไป จากการมองผู้สูงอายุว่าเป็นกลุ่มพึ่งพิงและเป็นภาระ มาเป็นมุมมองว่าอายุที่ยืนยาวขึ้นนั้นสามารถมีสุขภาพดีได้ (Compression theory) ทั้งนี้การมีสุขภาพดีในผู้สูงอายุนั้นหมายถึงการที่ผู้สูงอายุยังสามารถพัฒนาและดำรงไว้ซึ่งสมรรถนะในการปฏิบัติกิจวัตรด้านต่างๆได้ (functional ability) โดยมีหลักฐานเชิงประจักษ์ว่าสามารถชะลอภาวะทุพพลภาพของผู้สูงอายุออกไปได้อย่างน้อยประมาณ 10 - 15 ปี ในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคและทุพพลภาพต่ำและกลุ่มที่มีการออกกำลังกายสม่ำเสมอ ตามลำดับ² แนวคิด compression theory จึงเป็นแนวคิดหลักในเรื่องนี้ โดยมีคำหลายคำที่ใช้ในเรื่องนี้ เช่น “healthy” “successful” “optimal” “vital” “productive” “active” “positive” “ageing well” “good life” เป็นต้น

องค์การอนามัยโลก(World Health Organization: WHO)ได้นิยาม “Active Ageing”ไว้ว่า เป็นกระบวนการสร้างโอกาสที่เหมาะสมด้านสุขภาพการมีส่วนร่วม และความมั่นคงด้านต่างๆในสังคม เพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิตและการอยู่ดีมีสุขเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ³ ซึ่งจากนิยามดังกล่าวประกอบด้วยสามเสาหลัก คือ สุขภาพ การมีส่วนร่วม และความมั่นคงในชีวิตของผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุที่ยังคงมีความกระปรี้กระเปร่า(Active Ageing) ต้องมีคุณลักษณะสำคัญ 5 ประการคือ 1) มีความเสี่ยงการเกิดโรคและทุพพลภาพต่ำ 2) ร่างกายมีความฟิต 3) มีความจำดี 4) มีอารมณ์แจ่มใสสามารถจัดการความเครียดได้ และ 5) มีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านต่างๆ⁴ ทั้งนี้ปัจจัยที่มีผลต่อความกระปรี้กระเปร่าในผู้สูงอายุประกอบด้วย ปัจจัยด้านพฤติกรรม สุขภาพของผู้สูงอายุ ระบบบริการสุขภาพและสังคม และปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

¹ มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย ร่วมกับสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2557

² Fries, J.E. (2012). The Theory and Practice of Active Aging. Current Gerontology and Geriatrics Research. <http://dx.doi.org/10.1155/2012/420637>

³ WHO (2002) Active Ageing, A Policy Framework. Geneva, World Health Organization.

⁴ Fernández-Ballesteros, R.,Robine, J.M., Walker, A.,and Kalache, A. (2013). Active Aging: A Global Goal. Current Gerontology and Geriatrics Research. <http://dx.doi.org/10.1155/2013/298012>

อีกแนวคิดหนึ่งที่คาบเกี่ยวกันคือ “Healthy Ageing” ซึ่งหมายถึง กระบวนการพัฒนาและดำรงไว้ซึ่งสมรรถนะด้านต่าง ๆ (functional ability) เพื่อการอยู่ดีมีสุขของผู้สูงอายุ⁵ ซึ่ง functional ability เป็นคุณลักษณะสำคัญที่อำนวยความสะดวกให้ผู้สูงอายุเป็นหรือทำในสิ่งที่ตนเองพึงปรารถนา และเป็นผลพวงของ 1) สมรรถนะภายใน (intrinsic capacity) ซึ่งถูกกำหนดโดยกรรมพันธุ์ ลักษณะบุคคล และปัจจัยด้านสุขภาพ 2) สิ่งแวดล้อม (ทางกายภาพและปัจจัยภายนอกอื่น) และ 3) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ทั้งนี้สมรรถนะของปัจเจกที่สำคัญประกอบด้วย 1) การเข้าถึงปัจจัยความจำเป็นพื้นฐาน⁶ (meet basic needs) 2) เรียนรู้ พัฒนา และตัดสินใจ 3) ไปไหนมาไหนได้ 4) สร้างและรักษาความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และ 5) ทำประโยชน์ต่อครอบครัว ชุมชน และสังคม

ส่วน “Productive Ageing” ให้ความสำคัญกับบทบาทและสถานภาพของผู้สูงอายุในสังคม ในการทำประโยชน์ต่อสังคม ชุมชน และครอบครัว ทั้งในลักษณะของกิจกรรมสร้างรายได้ หรือไม่ได้สร้างรายได้ (แต่สามารถตีค่าออกมาทางเศรษฐกิจได้) รวมถึงกิจกรรมในการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุเพื่อกิจกรรมเหล่านั้น⁷ เช่น การทำงานสร้างรายได้ การทำงานในลักษณะอาสาสมัคร การช่วยเหลือเด็ก ผู้ป่วย หรือผู้สูงอายุ การฝึกอบรมทักษะการดูแล เป็นต้น

ในการนี้องค์การสหประชาชาติภาคพื้นยุโรปได้พัฒนา Active Aging Index เป็นเครื่องมือสำหรับติดตามสถานการณ์ของประเทศต่างๆในยุโรป โดยมองใน 3 มิติหลัก คือ การจ้างงาน การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมต่างๆ และภาวะสุขภาพ ภาวะพึ่งพิง และความมั่นคงในที่อยู่อาศัย และมี 1 มิติเสริม คือ ปัจจัยที่เป็นตัวเอื้อให้ผู้สูงอายุเป็น Active aging⁸

ในส่วนของประเทศไทยจากการประเมินแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ในด้านต่างๆ พบว่าประชากรไทยคนรุ่นใหม่ส่วนมากขาดการเตรียมพร้อมเมื่อยามสูงอายุ⁹ รวมถึงมีประเด็นท้าทายที่ต้องพัฒนาองค์ความรู้อีกมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านการเพิ่มบทบาทของผู้สูงอายุในด้านต่างๆ บทบาทของท้องถิ่น/ชุมชนในการการสนับสนุนและสร้างเสริมสังคมสูงวัย การมีมาตรการที่มีประสิทธิผลในการสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ รวมถึงการเตรียมระบบรองรับสำหรับอนาคต เป็นต้น

⁵ WHO (2015) Chapter 2 Healthy Ageing in World Report on Ageing and Health. Geneva, World Health Organization.

⁶ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนกำหนดไว้ว่าปัจจัยจำเป็นพื้นฐานที่ผู้สูงอายุพึงได้รับคือ การมีอาหารเพียงพอ เครื่องนุ่งห่ม ที่พักอาศัยที่เหมาะสม บริการสุขภาพและบริการดูแลระยะยาว รวมถึงการสนับสนุนเพื่อลดผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ การสูญเสียคนที่รัก หรือความหมายของการมีชีวิตต่อ

⁷ Caro, F.G., Bass, S.A., and Chen, Y.P. (1993) Introduction: Achieving a Productive Aging Society." In *Achieving a Productive Aging Society*. Edited by S. A. Bass, F. G. Caro, and Y.-P. Chen. Westport, Conn.: Auburn House. Pages 3–25.

⁸ UNECE (2015) Active Ageing Index
<http://www1.unece.org/stat/platform/display/AAI/Active+Ageing+Index+Home>

⁹ วิพรรณ ประจวบเหมาะ และคณะ (2556) โครงการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2550-1554) กรุงเทพมหานคร, วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เป้าประสงค์ของชุดโครงการวิจัย

“ภาครัฐทั้งส่วนกลางและท้องถิ่น ภาคีเครือข่ายชุมชน และภาคเอกชน มีบทบาทและส่วนร่วมในการจัดการและเตรียมความพร้อมสังคมไทยเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างเข้มแข็งและมีประสิทธิผลเพื่อให้ประชากรสูงวัยของไทยมีสมรรถนะ (functional ability) สามารถดำรงชีวิตได้อย่างอิสระในชุมชน (Ageing in place) มีบทบาทและส่วนร่วมในครอบครัว ชุมชน และสังคม (Participation/ Productive) และมีหลักประกันที่มั่นคงไปจนบั้นปลายของชีวิต (Security)”

กรอบการวิจัย

เน้นสร้างสังคมสูงวัยให้มีความ Active and Productive โดยดำเนินการตามกรอบวิจัยดังนี้

1. การวิจัยเพื่อสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีบทบาทด้านเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดรายได้/ผลิตภาพ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ
2. การวิจัยเพื่อสร้างเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุในครอบครัว ชุมชนและสังคม ตลอดจนการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศ ช่องทางสื่อสาร แหล่งข้อมูล และองค์ความรู้ต่างๆ
3. การวิจัยเพื่อส่งเสริมและพัฒนาสมรรถนะของผู้สูงอายุเพื่อบ่มงู่ Healthy and Active Aging เพื่อดำรงไว้ซึ่งสมรรถนะในการดำรงชีวิตอย่างอิสระ
4. การวิจัยเพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้างภาครัฐเพื่อรองรับสังคมสูงวัย

ชุดงานวิจัย

1. ชุดงานวิจัยด้านการเสริมสร้างสภาพและคุณค่าในสังคมของผู้สูงอายุ ด้วยการสร้างความกระปรี้กระเปร่า (Vitality) แก่ระบบเศรษฐกิจ

เป็นชุดโครงการวิจัยเน้นการศึกษาที่สนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีบทบาทด้านเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดรายได้/ผลิตภาพ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ โดยมีเป้าหมายที่จะผลักดันนโยบายการจ้างงานอย่างเหมาะสมและยืดหยุ่นกับผู้สูงอายุที่มีอยู่แล้ว ให้เกิดผลได้จริง หรือขยายผลการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมถึงการเตรียมการก่อนสูงวัยป้องกันผลกระทบด้านเศรษฐกิจที่อาจเกิดขึ้นภายหลังเกษียณอายุ

หัวข้องานวิจัยประกอบด้วย

1. การศึกษารูปแบบการจ้างงานที่เหมาะสมของผู้สูงอายุ ซึ่งประกอบด้วย รูปแบบการจ้างแบบยืดหยุ่น จำนวนชั่วโมงทำงานต่อวัน และการได้รับค่าตอบแทนที่เหมาะสมกับลักษณะงานและเพียงพอสำหรับการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ รวมถึงการสร้างแรงจูงใจแก่ผู้ประกอบการเพื่อสนับสนุนการจ้างงานผู้สูงอายุ
2. แนวทางการพัฒนาระบบการสนับสนุนการหางานทำของผู้สูงอายุเพื่อให้มีรายได้ และสามารถพึ่งพาตนเองได้ เพื่อสนับสนุนระบบการจัดการเพื่อให้ผู้สูงอายุมีงานทำของกระทรวงแรงงาน
3. การศึกษาระบบจัดการ การจ้างงาน การฝึกอบรม และเตรียมการก่อนเกษียณอายุ รูปแบบต่างๆ เพื่อพัฒนาทักษะกลุ่มวัยก่อนสูงวัย/ผู้สูงอายุให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาดแรงงาน หรือให้มีความสามารถดูแลตนเองและดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพหลังเกษียณ

2. ขุดงานวิจัยส่งเสริมบทบาทและการสร้างเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุด้านสังคม ในครอบครัว ชุมชน และสังคม

เป็นชุดโครงการวิจัยเน้นการศึกษาการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ รวมทั้งรูปแบบและลักษณะกิจกรรม ความถี่ ตลอดจนการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศ ช่องทางสื่อสาร แหล่งข้อมูล และองค์ความรู้ต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ เพื่อใช้วางแผน/เป็นช่องทางในการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุในอนาคต

หัวข้องานวิจัยประกอบด้วย

1. การส่งเสริมบทบาทผู้สูงอายุ และสร้างศักยภาพผู้สูงอายุ ผ่านการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและช่องทางที่เหมาะสม เพื่อส่งเสริมสถานะและสุขภาพของผู้สูงอายุในสังคม และเพื่อการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ทั้งในครอบครัว ชุมชน และสังคม
2. การศึกษาหามาตรการและแนวทางการคุ้มครองผู้บริโภคโดยเฉพาะผู้สูงอายุ จากการหาประโยชน์จากผู้สูงอายุ ผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร รวมถึงการพัฒนาระบบป้องกันผู้สูงอายุจากการตกเป็นเหยื่อ จากข้อมูลข่าวสารและการสื่อสารผ่านเทคโนโลยีในสังคมดิจิทัล
3. ใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลการสำรวจระดับประเทศเรื่องผู้สูงอายุที่มีอยู่ในปัจจุบัน (โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลการสำรวจครัวเรือนของสำนักงานสถิติแห่งชาติ) เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในอนาคต

3. ขุดงานวิจัยเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดและเครื่องมือระบบข้อมูลเพื่อติดตามภาวะพลัดพลัง

การพัฒนาตัวชี้วัด เครื่องมือ และระบบข้อมูลเพื่อติดตามภาวะพลัดพลัง (Active ageing) เพื่อการประเมินพลัดพลัง และการดำเนินงานตามนโยบายด้านผู้สูงอายุในพื้นที่ ทั้งในระดับปัจเจก ระดับกลุ่มในพื้นที่ และในภาพรวมของประเทศ

4. ขุดงานวิจัยด้านการส่งเสริมและพัฒนาสมรรถนะของผู้สูงอายุเพื่อมุ่งสู่ Healthy Ageing and Active Ageing เพื่อดำรงไว้ซึ่งสมรรถนะในการดำรงชีวิตอย่างมีสุขภาพ อีสระในชุมชนและเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

หัวข้องานวิจัยประกอบด้วย

1. การศึกษาพื้นที่นำร่องเพื่อทดสอบประสิทธิภาพ และนำข้อเสนอแนวทางการจัดการการหกล้มและชะลอภาวะสมองเสื่อม ทั้งการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและสภาพแวดล้อม เพื่อผลักดันให้ใช้ความรู้และการขยายผลการใช้ประโยชน์ในพื้นที่
2. ศึกษาแนวทางการส่งเสริม/ขยายผล/การกระจาย เข้าถึง ของนวัตกรรม/เทคโนโลยีสำหรับสังคมสูงวัยในอนาคต ทั้งเพื่อการดำรงชีวิตปกติ และเพื่อสนับสนุนการดูแลผู้สูงอายุในภาวะพึ่งพิง เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีดังกล่าวได้ สร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุทั้งเขตเมืองและเขตชนบท รวมถึงการพึ่งตนเองของประเทศในระยะยาว

3. การศึกษาบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการสนับสนุน กิจกรรม มาตรการเพื่อการรวมกลุ่มของคนต่างวัย สำหรับพัฒนาผู้สูงอายุเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต
4. การศึกษาบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อสนับสนุน และส่งเสริมการจัดการเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุและผู้พิการ (universal design) สำหรับสิ่งปลูกสร้างและสถานที่สาธารณะ
5. การศึกษาแนวทางการคุ้มครองสิทธิผู้สูงอายุ ระบบการจัดการทรัพย์สิน หรือทางเลือกสำหรับผู้สูงอายุในการดูแลทรัพย์สินของตนเอง และมาตรการติดตามตรวจสอบการดำเนินการของผู้แทนผู้สูงอายุ เพื่อการป้องกันและพิทักษ์สิทธิด้านการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ด้อยโอกาส และกลุ่มเปราะบาง